

Effecten van alternatieve afhandeling voor druggebruikers

I. INLEIDING

Dit onderzoek gebeurde in opdracht van de Programmatorische Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid en kadert binnen het onderzoeksprogramma ter ondersteuning van de Federale Beleidsnota Drugs. Het eerste deel van het onderzoek ging van start in 2004 (1 november 2004 -30 september 2005). Na dit eerste onderzoeksjaar werd beslist het onderzoek te verlengen, om een betere fundering van de resultaten toe te laten. Het tweede deel van het onderzoek startte op 1 december 2005 en het geheel werd afgerond op 30 november 2006

Van bij aanvang was het duidelijk dat de studie een effectmeting tot doel had. De maatschappelijke, academische en beleidscontext stimuleert steeds meer de toepassing van alternatieve afhandeling voor druggebruikers. Vandaar dat het belangrijk is dat effectstudies gebeuren - ook hier in West-Europese context waar effectstudies zeldzamer zijn. Dit onderzoek is dus een effectstudie, waarin we nagaan of alternatieve maatregelen en sancties effecten genereren en welke dit dan zijn? Anderzijds is dit onderzoek ook méér dan een effectstudie gezien het hier niet tot beperkt blijft: de cijfers worden als het ware gekaderd binnen de context waarin alternatieve afhandeling ten aanzien van druggebruikers wordt toegepast, uitgevoerd en beleefd aan de hand van interviews met personen die op professionele wijze of als ervaringsdeskundige in aanraking komen met alternatieve afhandeling.

Het huidige onderzoek richt zich op verscheidene modaliteiten van alternatieve afdoening, op de drie niveaus van de strafrechtsbedeling. Aan de hand van kwantitatieve en kwalitatieve methoden wordt gestreefd naar een dieper inzicht in de effecten van alternatieve afdoening enerzijds en de attitudes ten aanzien van alternatieve afdoening anderzijds. Twee vragen kunnen dus worden beantwoord:

- Wat zijn de effecten van alternatieve afhandeling op het vlak van recidive en verbetering in verschillende levensdomeinen?
- Hoe kijken diverse actoren en ervaringsdeskundigen aan tegen alternatieve afdoening en welke factoren spelen hierin een rol?

II. RESULTATEN

De resultaten van beide empirische luiken (effecten op het vlak van recidive enerzijds en attitudes van actoren en druggebruikers anderzijds) worden hier bondig weergegeven.

A. WAT ZIJN DE EFFECTEN VAN ALTERNATIEVE AFHANDELING?

In het kader van dit onderzoek verrichtten we analyses op een steekproef van 565 personen, aan wie een modaliteit van alternatieve afhandeling werd opgelegd. Het objectief was na te gaan in welke mate deze personen recidiveren en of er zich een vooruitgang voordoet in de verscheidene onderzochte levensdomeinen.

I. Alternatieve afdoening: een vlag die meerdere ladingen dekt

Negen modaliteiten van alternatieve afhandeling werden opgenomen in het onderzoek. Probateopschorting en –uitstel waren het sterkst vertegenwoordigd, evenals voorwaardelijke invrijheidsstelling. Algemeen genomen was er sprake van een relatief gelijkmatige verdeling tussen de verschillende afhandelingniveaus (opsporing en vervolging, straftoemeting, strafuitvoering).

Gezien we in dit onderzoek de effecten van alternatieve afdoening in algemene zin wensten te bestuderen, gebeurden heel wat analyses op de totale steekproef. De totale steekproef betreft dus 565 personen en negen modaliteiten van alternatieve afhandeling.

De gemiddelde leeftijd in *de steekproef* was 28 jaar; de overgrote meerderheid van de onderzoekssubjecten waren mannen. Meerdere types van verdovende middelen werden door de onderzoekssubjecten gebruikt. Cannabis en heroïne kwamen het vaakst voor in de gerechtelijke dossiers. Een ruime meerderheid van de onderzoekssubjecten gebruikte bovendien meerdere producten. Aan de meerderheid van de onderzoekssubjecten werd de alternatieve afdoening verleend uitsluitend omwille van bezit of verkoop van verdovende middelen. Iets meer dan een derde pleegde vermogens- of geweldsdelicten. Aan de onderzoekssubjecten werd in de eerste plaats de voorwaarde opgelegd contact te houden met de justitieassistent. Andere voorwaarden die vaak voorkwamen zijn: het volgen van een behandeling voor het drugprobleem, het hebben of behouden van werk, zich onthouden van druggebruik en een verbod op contact met het drugmilieu.

We kunnen echter niet voorbijgaan aan het feit dat de samenstelling van de onderzochte steekproef erg heterogeen is, gezien verschillende modaliteiten van alternatieve afhandeling werden verleend aan de onderzoekssubjecten.

Het profiel van de onderzoekssubjecten is verschillend naargelang de modaliteit waarin ze terechtkomen. De belangrijkste alternatieven op *parketniveau* – minnelijke schikking en bemiddeling in strafzaken – worden vooral opgelegd aan jonge mannen die in contact komen met de politie omwille van het bezit van drugs. Bij minnelijke schikking betreft het meestal het bezit van cannabis, bij bemiddeling ook andere producten. Alternatieven op het niveau van *straftoemeting* worden niet louter opgelegd omwille van het bezit van verdovende middelen, maar ook omwille van verkoop. Het vastgestelde gebruik beperkt zich niet langer (voornamelijk) tot cannabis, maar werd uitgebreid met o.m. XTC, cocaïne en heroïne. We vinden bovendien dat behandeling een belangrijke voorwaarde blijft, maar dat ook andere voorwaarden vaker worden opgelegd. We kunnen dus tot nog toe besluiten dat voorwaarden beperkt blijven tot behandeling indien het louter gaat om bezit (alternatieven op parketniveau), maar dat het hebben of behouden van werk wordt toegevoegd in geval van verkoop van verdovende middelen (alternatieven op niveau van straftoemeting). Alternatieven op het niveau van *strafuitvoering* worden opgelegd aan iets oudere druggebruikers, in vergelijking met de vorige afhandelingniveaus. Bij deze onderzoekssubjecten werd vaker gebruik van heroïne en cocaïne vastgesteld. Zij pleegden meestal druggereleerde vermogensdelicten. Behandeling, evenals het hebben of behouden van werk, vormt vaak een intrinsiek onderdeel van hun voorwaarden.

Waar nodig, dient dan ook in de effectmeting een onderscheid te worden gemaakt tussen de onderscheiden afhandelingniveaus. Gezien het profiel van de onderzoekssubjecten verschilt naargelang de modaliteit van alternatieve afdoening die hen werd verleend, kan de invloed

hiervan niet worden verwaarloosd in de meting van recidive(kenmerken) en vooruitgang in de levensdomeinen.

2. Alternatieve afdoening heeft een recidivebeperkend effect

Wat betreft *recidive* werden verscheidene analyses verricht. De prevalentie van recidive (= het hebben van een nieuw politiecontact waarvan proces-verbaal werd opgesteld) bedraagt 71,7%. Zoveel procent van de onderzoekssubjecten kwamen dus opnieuw in contact met de politie (er werd een nieuw proces-verbaal opgesteld) nadat aan hen een alternatieve maatregel of sanctie werd opgelegd. Recidive blijkt zich vooral voor te doen in de eerste twee jaar van de afdoening. Ongeveer 70% van degenen die recidiveren, doen dit in de eerste twee jaren van de maatregel/sanctie.

Het gevolg dat werd gegeven aan dit proces-verbaal is echter ook van belang. Slechts 37,2% werd echter opnieuw veroordeeld. Dit percentage van nieuwe veroordelingen ligt dus veel lager dan de prevalentie van nieuwe politiecontacten. Indien we enkel het aantal politiecontacten met een geldige afdoening (op het proces-verbaal volgt een beleidssepot, afdoening op parketniveau of veroordeling) in beschouwing nemen blijkt dat 62,3% van de onderzoekssubjecten een nieuw politiecontact heeft waarop een geldige afdoening volgt.

Hoewel het percentage onderzoekssubjecten dat opnieuw in aanraking komt met de politie relatief hoog is, mag men niet uit het oog verliezen dat het hier gaat om een ondergrens. **Bijna 30% van de onderzoekssubjecten komt na een alternatieve afdoening zelfs niet eens meer in aanraking met de politie.**¹ Meer dan 60% loopt geen (nieuwe) veroordeling meer op.² Deze (dichotome) meting gaat dus voorbij aan de kleinere verbeteringen in criminele activiteit die zich mogelijk voordoen nadat de alternatieve afdoening werd verleend. Het betreft een ruwe meting, die laat zien hoeveel personen erin geslaagd zijn de ideale situatie – geen nieuw proces-verbaal – te bereiken. Gezien echter 43% van de totale steekproef gekenmerkt kunnen worden als ‘veelplegers’³ (meer dan tien processen-verbaal voorafgaand aan de afdoening)⁴ kan men er echter niet vanuit gaan dat een totale stopzetting van crimineel gedrag voor de totale steekproef bereikt kan worden. Teneinde ook kleinere positieve effecten op het vlak van recidive na te kunnen gaan, verfijnden we de recidivemeting.

Kleinere verbeteringen die kunnen worden afgeleid uit de recidivemeting kunnen bijvoorbeeld worden gebaseerd op het aantal processen-verbaal dat nadien nog wordt opgesteld ten aanzien

¹ Deze ondergrens verschilt naargelang het afhandelingniveau: 42% van degenen met een alternatief op het niveau van opsporing en vervolging komen niet meer in aanraking met politie, 30% van degenen met probatie, en 18% van degenen met een alternatief op het niveau van de strafuitvoering.

² Ook hier zijn er verschillen naar afhandelingniveau: opsporing en vervolging 78%; straftoemeting 64% en strafuitvoering 54%.

³ In (politie)onderzoek wordt het hebben van meer dan 10 antecedenten gehanteerd als operationalisering van het begrip ‘veelpleger’. Bouke Wartna (*Bekenden van justitie: een verkennend onderzoek naar de ‘veelplegers’ in de populatie van vervolgte daders*, Den Haag, WODC, 2004) opteert voor een andere invulling van “justitieveelpleger”, namelijk het hebben van drie justitiecontacten in een periode van vijf jaar. Gezien de eerste operationalisering beter aansluit bij het type gegevens waarover wij kunnen beschikken in het kader van deze effectmeting, sluiten wij ons echter aan bij de operationalisering “meer dan 10 antecedenten”.

⁴ De veelplegers zijn – zoals kon worden verwacht – vooral terug te vinden in de groep van onderzoekssubjecten met een alternatief op niveau van de strafuitvoering. In deze groep is bijna 70% een veelpleger, bij straftoemeting bijna 40% en bij opsporing en vervolging 12%.

SAMENVATTING VAN DE VOORNAAMSTE RESULTATEN

van de onderzoekssubjecten (frequentie van recidive). Op basis van het aantal nieuwe processen-verbaal zien we dat ongeveer 14% van de onderzoekssubjecten nog slechts eenmaal in contact kwam met de politie. Dit maakt dat bijna **43% van de onderzoekssubjecten niet of slechts één keer in aanraking kwamen met politie nadat aan hen alternatieve afdoening werd verleend**. Dit relateert de hoge prevalentie van recidive. Het aantal personen dat meer dan vijf processen-verbaal oploopt na de alternatieve afdoening blijft beperkt tot 30% van de onderzoekssubjecten. Dit aantal varieert naargelang de afhandelingmodaliteit. Bij alternatieven op het niveau van de strafuitvoering blijkt het percentage onderzoekssubjecten dat meer dan vijf processen-verbaal oploopt na de afdoening het hoogst. Dit is niet toevallig de categorie waar de veelplegers het sterkst vertegenwoordigd zijn.

Dat er zich een verbetering voordoet wordt nog duidelijker wanneer we de recidivegraden bekijken. Op basis van de vergelijking van de pv-graden voor en na de afdoening zien we dat er **voor alle afhandelingniveaus een reductie plaatsvindt in het gemiddelde aantal feiten (pv) per jaar** dat werd gepleegd door de onderzoekssubjecten. Deze verbetering doet zich niet enkel voor op geaggregeerd niveau (de totale steekproef), maar ook op individueel niveau. Meer dan 60% van de onderzoekssubjecten pleegt minder feiten per jaar na de afdoening dan ervoor. Ook wat betreft het aantal veroordelingen is er een vermindering: de veroordelingsgraad ligt lager nadat het alternatief werd opgelegd dan ervoor. Dit wil zeggen dat – zelfs indien de onderzoekssubjecten recidiveren – het aantal feiten per jaar waarvoor zij in aanraking komen met de politie vermindert, evenals het aantal veroordelingen per jaar.

Ook wat betreft aard van de feiten kon een belangrijke vooruitgang worden geboekt. **Slechts 45% van de steekproef (of 61% van de recidivisten) komt na de alternatieve afdoening nog opnieuw in aanraking met de politie omwille van inbreuken op de drugwetgeving – dit hoewel alle onderzoekssubjecten toch druggebruikers zijn**. Zelfs indien enkel rekening wordt gehouden met de recidivisten, blijkt dat **een lager percentage van de onderzoekssubjecten inbreuken op de drugwetgeving, vermogensdelicten en gewelddelicten pleegt na de afdoening dan ervoor**. Tot slot blijkt dat ook op het vlak van specifieke recidive een reductie kon worden bereikt. De specifieke recidive ligt lager dan de algemene recidive. Dus, zelfs indien men recidiveert, pleegt men niet steeds opnieuw hetzelfde delict dan datgene waarvoor de alternatieve afdoening werd verleend. Deze categorieën van misdrijven werden niet toevallig geselecteerd. Het betreft immers die delictcategorieën die in de literatuur werden omschreven als misdrijven die mogelijk druggerelateerd zijn (cf. consensuele, vermogens- en expressieve criminaliteit). Het feit dat minder onderzoekssubjecten deze drie vormen van geweld plegen na de afdoening dan ervoor, is dan ook niet zonder betekenis. Een gedeelte van de onderzoekssubjecten die voor de afdoening inbreuken op de drugwetgeving, vermogensdelicten of gewelddelicten pleegden, doet dit niet meer na de afdoening (in een follow-up periode van vijf jaar).

Samenvattend kunnen we stellen dat op basis van het kwantitatieve luik voldoende argumenten kunnen worden gevonden om te stellen dat er sprake is van recidivebeperking: (i) Meer dan 60% loopt geen nieuwe veroordeling meer op; (ii) 43% van de totale steekproef komt niet meer of nog slechts één keer in aanraking met de politie; (iii) De frequentie van recidive ligt niet hoog: 70% van de respondenten had minder dan 5 politiecontacten na het opleggen van de alternatieve afdoening; (iv) Indien het gemiddelde aantal politiecontacten en het gemiddelde aantal veroordelingen van de personen met een alternatieve afhandeling wordt vergeleken met deze beide aantallen na de alternatieve afhandeling, zien we dat er zich een opmerkelijke daling voordoet. Alternatieven op elk afhandelingniveau slagen er dus in een daadwerkelijke reductie teweeg te brengen in het aantal pv's en veroordelingen; (v) er is sprake van een reductie van inbreuken op de drugwetgeving; vermogensdelicten en gewelddelicten.

We kunnen besluiten dat het recidivebeperkende objectief van alternatieve afhandeling wordt bereikt. Ook al bestaat er geen zekerheid dat deze successen toegeschreven kunnen worden aan de alternatieve afdoening (wegens het ontbreken van een controlegroep), toch staat vast dat de alternatieve afdoening deze evoluties heeft toegelaten op een wijze die veel minder ingrijpend is dan een gevangenisstraf.

3. Wie het goed doet, doet het beter

Een aantal factoren beïnvloeden zonder twijfel het feit of iemand al dan niet recidiveert. Wanneer voor een aantal relevante persoons- en achtergrondkenmerken wordt nagegaan of deze een verschil in recidive veroorzaken, vinden we vooral dat **degenen die op verschillende domeinen te kampen hebben met problemen het slechter doen dan degenen die deze problemen niet ervaren.**

Heroïnegebruikers en problematische gebruikers recidiveren vaker (nieuw pv) dan personen die geen heroïne gebruiken of op niet-problematische wijze drugs gebruiken. Degenen die op het ogenblik dat de alternatieve afdoening werd opgelegd beschikten over vast werk, recidiveren significant minder dan degenen bij wie dit niet het geval was. Mutatis mutandis geldt hetzelfde wat betreft huisvesting. Antecedenten blijken echter de meest significante verschillen te veroorzaken. Het aantal voorafgaande politiecontacten veroorzaakt een erg significant verschil in recidive. Hoe meer politiecontacten men heeft gehad, hoe groter de kans dat men recidiveert (= nieuw proces-verbaal). Bovendien blijkt dat degenen die vermogens- of gewelddelicten pleegden voorafgaand aan de afdoening, vaker recidiveren dan degenen die dit niet deden. Een aantal factoren blijkt dus een significant verschil in recidive te veroorzaken. Dit betreft: **het gebruik van heroïne, problematisch druggebruik, het afhandelingniveau van het alternatief, aanmelding bij hulpverlening, financiële situatie, huisvesting en antecedenten.** Wie heroïne gebruikt, problematisch gebruikt, een alternatief heeft op het niveau van strafuitvoering, geen vast werk heeft, geen vaste woonst heeft en meer dan vijf politiecontacten had voor de afdoening, recidiveert vaker.

De *belangrijkste voorspellers* van recidive zijn: man zijn, heroïne gebruiken, problematisch gebruiken en het hebben van meer dan vijf antecedenten. In de multivariate analyse bleek dat er belangrijke netto-effecten uitgaan van deze variabelen. Andere variabelen daarentegen vertonen interactie-effecten. Dit wil zeggen dat het effect verandert naargelang andere variabelen worden toegevoegd aan het model. Er werden bijvoorbeeld belangrijke verschillen teruggevonden naargelang het afhandelingniveau van de afdoening in kwestie. Hoe verder in de keten van de strafrechtsbedeling het alternatief werd opgelegd, hoe groter de kans op recidive. In de logistische regressie bleek echter dat dit effect verdween wanneer ook rekening werd gehouden met de antecedenten van de betrokkene. Hier bleek zich dus een interactie-effect voor te doen tussen de onafhankelijke variabelen.

4. Alternatieve afdoening schept de voorwaarden voor recidivebeperking

Op het vlak van levensdomeinen doet zich in de totale groep van onderzoekssubjecten bijna voor elk levensdomein een verbetering voor. Het percentage personen dat op niet-problematische manier gebruikt, beschikt over vast werk, een vaste huisvesting neemt telkens toe. Ook blijken meer mensen erin te slagen zich te omringen met personen die hen ondersteunen (in een drugvrij leven) en een invulling te zoeken voor hun vrije tijd. **De verbeteringen op het vlak van omgaan met druggebruik, sociale en familiale relaties en vrije tijdbesteding zijn het meest**

SAMENVATTING VAN DE VOORNAAMSTE RESULTATEN

uitgesproken. Op het vlak van werk en huisvesting zijn de verbeteringen meer gematigd. Het is evident dat er in het kader van een alternatieve afdoening minder sterk kan worden ingegrepen op deze levensdomeinen. De betrokkene kan gestimuleerd worden naar werk te zoeken, maar of hij/zij ook vast werk vindt binnen de proefperiode hangt af van een veelheid aan factoren. Uit de analyse van individuele verbeteringen blijkt dan ook dat veel onderzoekssubjecten status quo bleven wat betreft hun financiële en huisvestingssituatie.

Daarnaast zien we ook belangrijke **verschillen tussen de modaliteiten** onderling. Bij bemiddeling en probatieopschorting blijkt de situatie in de verschillende levensgebieden van bij aanvang beter dan bij probatieuitstel, voorlopige en voorwaardelijke invrijheidsstelling. De verbeteringen die gerealiseerd kunnen worden zijn hier dan ook minder sterk dan bij de alternatieven waar de aanvangssituatie slechter is. Wat omgaan met drugs betreft is er bij bemiddeling en probatieopschorting bijvoorbeeld slechts een stijging in het aantal niet-problematische gebruikers met respectievelijk 26 en 21 percentagepunten. Bij probatieuitstel, VI en VLV stijgt het aantal niet problematische gebruikers met respectievelijk 40, 56 en 54 percentagepunten.

We merken bovendien een sterke **congruentie op tussen de levensdomeinen en de recidive** van de betrokkenen. Degenen die het goed doen op het vlak van omgaan met drugs, werk en huisvesting aan het einde van hun alternatief en de ‘gewenste’ situatie⁵ bereiken, hebben minder vaak gerecidiveerd.

We kunnen dus besluiten dat belangrijke verbeteringen in de levensdomeinen worden gerealiseerd in het kader van alternatieve afdoening. Er worden verschillende stappen gezet die de re-integratie van de betrokkenen ten goede komen.

B. WAT ZIJN DE ATTITUDES VAN DIVERSE ACTOREN EN DRUGGEBRUIKERS TEN AANZIEN VAN ALTERNATIEVE AFHANDELING?

In de interviews werd alternatieve afhandeling bekeken vanuit drie perspectieven: het perspectief van beslissers (voornamelijk magistraten), dat van hulpverleners en justitieassistenten en dat van ervaringsdeskundigen (druggebruikers). Allen konden ze hun licht werpen op wat alternatieve afhandeling voor hen betekent, en hoe ze ermee omgaan – ofwel in de uitoefening van hun job, ofwel als ervaringsdeskundige. In deze ‘voornaamste bevindingen’ beperken we ons tot de grote lijnen. Deze grote lijnen zijn gebouwd op de sterke overeenkomsten die werden teruggevonden tussen de drie visies. Wat verschilt, zijn voornamelijk de betekenissen die men geeft en de klemtonen die men legt.

⁵ De gewenste situatie betreft telkens de situatie waarin er geen behandelings- of begeleidingsnoodzaak is: het hebben van vast werk, het hebben van een vaste woonst, beschikken over voldoende ondersteunende sociale en familiale relaties en het hebben van een zinvolle vrijetijdsbesteding.

1. Het draagvlak voor alternatieve afhandeling is groot

a. Alternatieve afhandeling biedt druggebruikers een kans – op verandering

Beslissers, justitieassistenten en hulpverleners, en druggebruikers staan allen positief ten aanzien van alternatieve afhandeling. Alternatieve afhandeling wordt het vaakst omschreven als een kans die wordt geboden. Het begrip 'kans' wordt wel erg divers ingevuld.

Beslissers benadrukken sterk het recidivebeperkende karakter van alternatieve maatregelen en straffen. Wanneer het gaat om druggebruikers is een vorm van behandeling volgens hen nodig om te voorkomen dat de betrokkenen opnieuw zouden overgaan tot het plegen van criminaliteit. Via alternatieve afhandeling wil men vaak een vorm van controle en invloed verwerven in het leven van de betrokkene. De voorwaarden die men oplegt, zijn gericht op het aanbrenge van een maatschappelijk gewenste structuur (werk, huisvesting...) en het (verplicht) volgen van een behandeling. Men vindt het belangrijk dat de nodige opvolging en omkadering wordt voorzien zodat kan worden nagegaan of de veranderingen die men voorop had gesteld ook worden gerealiseerd. Alternatieve afdoening heeft dus in de ogen van de beslissers tot doel om reële verandering aan te brengen in het leven van de betrokkene. In die zin is het voor hen dus ook méér dan een straf. Naar hun mening blijft alternatieve afhandeling wel een echte straf, en moeten er dus ook voldoende straffende componenten in worden opgenomen. De druggebruikers moeten dus voelen dat ze een norm hebben overschreden.

Vanuit hulpverlening ziet men deze kans als een periode die toelaat dat de voorwaarden worden geschapen voor het stoppen met gebruik. Tijdens de proefperiode kan men met de cliënt werken aan verbetering. Alternatieve sancties onderscheiden zich van andere sancties omdat ze ook inhoudelijk iets aanbieden aan de druggebruikers. In alternatieve afhandeling kan men gericht werken op de probleemgebieden van de individuele cliënt.

In de betekenis die justitie en hulpverlening geven aan deze kans, zit dus in ieder geval een veranderingscomponent vervat.

De bevroegde druggebruikers staan ook erg positief ten aanzien van de alternatieve maatregel of sanctie. In de groep van de druggebruikers wordt het begrip kans echter niet automatisch geassocieerd met verandering. De een ziet het als een kans om een nieuw leven uit te bouwen, de andere gewoon als een manier om een (verdere) gevangenisstraf te ontwijken. In vergelijking met de gevangenis beschouwen ze een alternatieve maatregel of sanctie echter niet als een straf. Ze zijn het er wel over eens dat het veel inspanningen vraagt en een psychologische druk creëert. Tijdens een alternatieve maatregel of sanctie ervaart men dus toch een sterk gevoel van onvrijheid, en zelfs van onzekerheid/kwetsbaarheid.

b. Druggebruikers als doelgroep bij uitstek voor alternatieve afhandeling

Ten aanzien van druggebruikers, die zich schuldig hebben gemaakt aan een vorm van druggerelateerde criminaliteit, zijn beslissers relatief snel geneigd een alternatieve afdoening te overwegen. Dit is niet de populatie die men in de gevangenis wil zien belanden, aangezien dit geen reële kans biedt op het aanpakken van het verslavingsprobleem. Beslissers zijn er dan ook van overtuigd dat druggebruikers sterker gebaat zijn bij een doorverwijzing naar hulpverlening. Ook worden ze doorgaans niet beschouwd als de categorie delinquenten die de grootste maatschappelijke risico's inhoudt. Zelfs indien sprake is van hervat, is de bescherming van de maatschappij in het merendeel van de gevallen niet in het gedrang gekomen. Bovendien geldt dat druggebruik volgens de respondenten ofwel een periode is die men ontgroeit ofwel een echte verslaving impliceert. In het eerste geval acht men dus geen al te ingrijpende maatregelen noodzakelijk. In het tweede geval wordt behandeling beschouwd als een absolute noodzaak. In

SAMENVATTING VAN DE VOORNAAMSTE RESULTATEN

elke van beide gevallen is alternatieve afhandeling dus een geschikt antwoord. Justitiële actoren zien alternatieve afdoening in ieder geval als een goed gestructureerd systeem, waarbij het op de verschillende echelons van de strafrechtsbedeling mogelijk is om iemand door te verwijzen naar hulpverlening of een andere passende maatregel te treffen. In de visie van de beslissers is alternatieve afdoening dan ook erg gestructureerd: ze weten welk type druggebruiker ze bij voorkeur in welke modaliteit willen, en waarom.

Tegenover deze structuur van het strafrecht staat evenwel de perceptie van de druggebruikers die amper de verschillen kennen tussen de modaliteiten. Wat zij denken over alternatieve afhandeling, verschilt weinig naargelang het type modaliteit. Wat telt, is het feit dat ze niet in de gevangenis zitten, en voorwaarden naleven om te vermijden dat ze er wel/opnieuw in terechtkomen.

Hier tussenin vindt men de visie van hulpverleners. Voor hulpverleners komt het justitiële kader pas op de tweede plaats. Zij plaatsen de feiten binnen de ruimere levensloop van de betrokkene en richten zich in de eerste plaats op hun eigen kerntaak – de behandeling – en niet op het justitiële kader waarin het vervat zit. De modaliteit van alternatieve afhandeling is voor hen dus van secundair belang. In de eerste plaats heeft men aandacht voor de levensfase waarin de cliënt zich op dat ogenblik bevindt. Toch is de gerechtelijke situatie van de cliënt voor hen niet onbelangrijk: ze pleiten meermaals voor duidelijkheid zodat men niet voor verrassingen zou komen te staan tijdens het hulpverleningsproces.

c. Hulpverlening onder “drang” is niet onmogelijk

Alternatieve afdoening creëert een kader waarin veranderingen worden gestimuleerd in een context van “drang”. Justitiële actoren verklaren weinig problemen te hebben met dit kader; het is niet vreemd aan de werking van justitie.

Hulpverleners houden daarentegen te allen tijde rekening met het perspectief van de cliënt. Er wordt dan ook gewerkt binnen de grenzen die de cliënt stelt. Werken onder drang is dus wel vreemd aan de eigenheid van hulpverlening. Toch beschouwt men het werken onder drang niet als onmogelijk, gezien de doorverwijzing door justitie slechts het begin is van het behandelingsproces en niet in de weg staat dat oprechte veranderingsbereidheid groeit.

Druggebruikers verklaren zeker “drang” te ervaren tijdens alternatieve maatregelen en sancties. De proefperiode is een periode van onvrijheid. Hulpverlening onder drang is voor hen dan ook geen evidentie; voor veel geïnterviewden is het moeilijk gebleken om open te zijn naar hulpverleners toe. Motivatie ontbreekt vooral wanneer de problemen echt groot zijn. Vaak vergroot het engagement naar hulpverlening toe pas wanneer hun situatie ook merkkelijk verbetert. Het begin van de alternatieve maatregel of sanctie lijkt dus in alle gevallen het moeilijkste, maar het feit dat ze vooruitgang opmerken in hun levenssituatie motiveert hen om verder te gaan.

Binnen elke groep zijn er bovendien respondenten die zelfs een gemis aan controle ervaren binnen alternatieve afdoening. In dat opzicht pleit men vanuit justitie en hulpverlening voor forensische settings of voor het toevoegen van een component elektronisch toezicht aan andere alternatieven. Druggebruikers stellen wel eens voor meer urinecontroles te houden of meer frequent op huisbezoek te gaan.

2. Toch heeft men reserves

Toch blijkt dat de drie groepen voorbehouden reserveren ten aanzien van alternatieve afhandeling. Algemeen gezien staat men wel positief ten aanzien van alternatieve afhandeling, maar dat wil niet zeggen dat het potentieel van alternatieve afhandeling moet worden overschat of dat er geen ruimte is voor verbetering.

a. Alternatieve afhandeling verricht geen wonderen

Men is wel positief over alternatieve afhandeling, maar niet euforisch. Justitiële actoren benadrukken dat ze vaak dezelfde gezichten zien passeren. Beslissers zijn er dus niet steeds van overtuigd dat alternatieve afhandeling als recidivebeperking werkt. Gezien zij vaak dezelfde personen de revue zien passeren, laten ze zich soms nogal pessimistisch uit over de effecten van alternatieve afhandeling.

Hulpverleners hebben het over ‘een inspanningsverbintenis’ en ‘millimeterwerk’, omdat ze niet het gevoel hebben dat alternatieve afdoening sowieso tot een positief resultaat leidt.

Ook druggebruikers verwachten geen wonderen tijdens de proefperiode. Zij kijken vooruit, maar stap per stap. Verandering is een traag proces, waarbij hulpverlening op maat meer dan welkom is. De wijze waarop hulpverlening helpt, is immers niet voor iedereen hetzelfde. De ene heeft meer aan praktische hulp, de andere aan medische of aan psychologische. Een aantal voorwaarden zorgt bovendien meermaals voor problemen, zoals het vermijden van contact met gebruikers of met ex-gedetineerden. Het stoppen met gebruiken of het breken met het drugmilieu lukt niet van de ene dag op de andere. Ook het behouden van vast werk is in veel gevallen gemakkelijker gezegd dan gedaan. De sleutel tot succes leggen ze echter bij zichzelf; bij hun inzet en hun wilskracht.

b. De ene druggebruiker is de andere niet

Men vindt niet dat alternatieve afdoening moet verleend worden aan elke druggebruiker. Bij justitie gaat men ervan uit dat een aantal feiten in ieder geval te zwaarwichtig is. Ten aanzien van jongeren en loutere gebruikers zijn beslissers snel bereid te opteren voor alternatieve afdoening. Wanneer er sprake is van druggerelateerde criminaliteit (zoals vermogensdelicten) of verkoop van verdovende middelen wordt alternatieve afdoening op zichzelf vaak onvoldoende geacht. Men zoekt naar tussenoplossingen door bijvoorbeeld slechts gedeeltelijk uitstel te verlenen. Daarnaast is men ervan overtuigd dat iemand ook niet té veel kansen mag krijgen. Degenen die al veel kansen hebben gekregen, moeten er dus niet op rekenen dat ze het telkens opnieuw mogen proberen. Men verwacht een zekere basismotivatie en inzet.

Net zoals de beslissers, zijn hulpverleners er niet van overtuigd dat alternatieve afhandeling voor iedereen de juiste oplossing is. Zij relateren dit niet aan de gepleegde feiten, noch aan het type product dat men gebruikt, maar wel aan de bereidheid die de cliënt heeft om aan zijn problemen te werken. Ook vanuit hulpverlening benadrukt men dat dus niet iedereen gebaat is bij alternatieve afdoening, maar dan eerder vanuit het perspectief van veranderingsbereidheid. Meer dan eens ervaren justitiecliënten een gebrek aan motivatie. Dit staat echter niet noodzakelijk een verdere behandeling in de weg. Intrinsieke motivatie groeit immers doorheen het behandelingsproces. Het belang dat gehecht wordt aan de aanvankelijke intrinsieke motivatie hangt ook af van het type hulpverlening: in residentiële hulpverlening weegt het belang ervan sterker door dan in ambulante hulpverlening.

Ook sommige druggebruikers gaven aan dat ze op een bepaald ogenblik in hun leven gewoon niet vatbaar waren voor alternatieve afdoening, en dat ze een gevangenisstraf nodig hadden om ‘de klik te maken’. Ook de houding van de druggebruikers ten aanzien van de alternatieve maatregel/straf, en de contacten met de justitieassistent, verschilt. De figuur van de justitieassistent roept in ieder geval dubbelzinnige gevoelens op. Enerzijds blijkt de justitieassistent voor sommigen iemand op wie men kan terugvallen. Anderzijds is het voor heel wat druggebruikers ook iemand die hen controleert. Volledige eerlijkheid kan de justitieassistent dus vaak niet van hen verwachten. Integendeel, veel respondenten geven aan dat ze de controlefunctie van de justitieassistent dwarsbomen. Hoe open men is, hangt vaak samen met de (persoonlijke) band die men kan opbouwen met de justitieassistent.

c. Nood aan kennis en informatie

Beslissers zijn geneigd zich controlerend op te stellen. Bij het opleggen van de maatregel of sanctie hadden ze voor ogen dat ze recidive zouden beperken door te opteren voor hulp onder drang. Tijdens de uitvoering willen ze dan ook voldoende informatie van hulpverleners om te verzekeren dat het niet fout loopt. In die zin heeft de vraag om informatie eigenlijk een vorm van feedback tot doel. Wanneer ze het gevoel krijgen dat ze te weinig garanties hebben, botst het soms wanneer hulpverleners geen informatie wensen te geven. Bovendien vindt men dat het beroepsgeheim een goede oriëntering van het dossier niet mag belemmeren: wanneer een behandeling wordt stopgezet, wil men weten of de re-integratie van de betrokkene gehypothekeerd werd of niet. Rekening houdend met het doel van alternatieve afdoening (re-integratie en recidivebeperking), pleit men voor een zekere consequentie wanneer er zich een duidelijke inbreuk op de voorwaarden voordoet.

In de groep van de hulpverleners is er geen uniforme interpretatie van het beroepsgeheim: niet alle hulpverleners gaan op dezelfde wijze om met het beroepsgeheim. Er zijn hulpverleners die dit restrictief interpreteren. Restrictieve interpretaties vloeien voort uit het feit dat men niet wil dat justitie in het vaarwater komt van hulpverlening en uit onzekerheid over wat gebeurt met de verstrekte informatie. Velen zoeken echter naar een manier om informatie te verstrekken die de justitieassistent toelaat om de evolutie van de cliënt in grote lijnen op te volgen.

Uit de interviews blijkt dat de discussie rond het beroepsgeheim wel nog aanwezig is: er zijn veel meningsverschillen over hoe men om dient te gaan met het beroepsgeheim in het kader van alternatieve afhandeling. Toch lijkt dit discussiepunt niet van primordiaal belang. De verschillende spelers lijken hun plaats te hebben gevonden: men weet welke informatie men heeft en welke men niet heeft en kan hier in grote lijnen mee leven. Het beroepsgeheim wordt soms wel nog beschouwd als een hinderpaal wanneer een behandeling fout loopt. Anderzijds is het wederzijdse gebrek aan kennis en inzicht wel iets wat de meeste respondenten bezighoudt. Justitie en drughulpverlening zijn geen grote onbekenden meer voor elkaar, maar de finesses in de werking van beide zijn vaak toch te weinig gekend. Bovendien weet men vaak niet wie waar werkt en welk centrum waar voor staat. Als er geen aanspreekpunt is, blijkt het realiseren van goede bruggen tussen justitie en hulpverlening niet evident.

III. BESLUIT

Niet alleen werden in dit onderzoek dus positieve effecten gevonden van alternatieve afhandeling op het vlak van recidive en levensdomeinen. Op basis van een bevraging van diverse actoren vinden we bovendien dat gerechtelijke alternatieven een breed draagvlak kennen zowel bij beslissers, hulpverleners en justitieassistenten als druggebruikers zelf.